

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЗМІСТУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Термін „екологія”, який було запроваджено у науковий обіг ще у 1866 році німецьким вченим Е.Геккелем, нині набув надзвичайної актуальності і значущості.

Фактично він зробився своєрідним „маркером” нашої доби, завдяки чому всесвітню історію деколи розділяють на два періоди: доекологічний та післяекологічний [7, 3].

Без перебільшень можна стверджувати про розвиток нової ери цивілізації, коли етатизмі життя спонукають людство активно шукати виходу із створеної глобальної екологічної кризи. В Україні сучасна екологічна ситуація на всіх рівнях (офіційних і неофіційних) однозначно кваліфікується як катастрофічна. Саме тому екологічна проблематика в контексті існуючих реалій набула домінуючого чинника.

Серед проблем, від розв'язання яких залежить майбутнє людського роду, безперечно, є екологічна. Можна зазначити, що в історії соціуму, попри всю її драматичність, не було ще проблеми настільки масштабної, багатоаспектної та складної для розв'язання. Вона є своєрідним вузлом, в якому переплітаються традиційно і життєво важливі питання виробництва, економіки, охорони здоров'я, раціонального природокористування, політики, національної та загальнолюдської безпеки. Екологія сьогодні є своєрідним інтегратором матеріальних та духовних інтересів людини [7, 4].

Проблема виживання людства в її соціально-економічному ракурсі робить пошуки шляхів подолання екологічної кризи провідною проблемою сьогодення. Не буде перебільшенням припущення відповідного до якого більшість змін у свідомості нашого суспільства в сфері світогляду, ідеології, науково-методологічній відбулися під безпосереднім впливом екологічних ідей.

Абсолютно всі дослідники єдині в одному: необхідно різко змінити навантаження на біосферу, змінивши концепцію необмеженого споживання „дарів природи” (яка була стратегією методології економічного мислення впродовж десятків років) на концепцію екологізації людської діяльності [10, 29]. Проте, як зазначено у багатьох теоретичних і практичних дослідженнях, в соціальній практиці усвідомлення цієї обставини відбувається надто повільно. Взагалі можна стверджувати, що загальнолюдська спільнота постійно відстає від усвідомлення важливості та сутності екологічних процесів і фактично йде слідом за подіями [7].

Нині про екологію знають майже усі. Але розуміння і усвідомлення цього терміну трактується по-різному. Здебільшого під екологією розуміють негативні наслідки, які є проявом людської діяльності – переексплуатація природних ресурсів, різні форми забруднення довкілля розглядаються з позиції негативного впливу на здоров'я людини і умов життя. Такий підхід до екології є антропоцентричним, але його можна вважати виправданим за умов сучасного кризового стану біосфери.

Насправді потужний вплив суспільства на довкілля як відбиток стихійного розвитку різних форм діяльності людини та їх наслідки охоплюють значно ширше коло проблем. Насамперед йдеться про порушення функціонування природних угруповань живих організмів, сукупна діяльність яких забезпечує саму можливість існування життя як глобального процесу. В такому аспекті проблеми людини є лише однією із форм життя, високоорганізованою, але не єдиною. Саме сукупна діяльність людини, яка здійснює вплив на всі системи живих організмів, являє фундаментальну загрозу, оскільки вона не може зупинитися навіть за умови усунення прямого погіршення стану навколишнього середовища. Перехід на нові шляхи розвитку людства, коли суверенітет природи буде вищим над суверенітетом суспільства, забезпечення гармонійного розвитку можна лише на основі

знання законів функціонування біологічних систем. Такий підхід є біоцентричним і відображає найбільш фундаментальні проблеми екології як науки.

В.Крисаченко зазначає: „Екологія народилась як суто біологічна наука взаємовідносини „організм – середовище”. Проте з посиленням антропогенно-техногенного тиску на навколишнє середовище стала очевидною недостатність такого підходу” і далі: „Вийшовши з лона біології, вона перетворилася у розгалужену галузь знань яка охоплює широкий спектр проблем від фізіологоморфологічної та топографічних характеристик видів до особливостей взаємодії людини з природним середовищем” [8, 10]. Розширенням предметного поля традиційної екології зростало й коло теоретичних і прикладних аспектів які пропонувалися до вирішення у цьому напрямку наукового знання.

Водночас пріоритетною у сучасній науці є інтегруюча функція екології. „За останнє десятиріччя, пише Ю.Одум, – екологія все більше стає цілісною дисципліною, що пов’язує природничі та гуманітарні науки. Зберігаючи свої міцні корені в біологічних науках, вона вже не може бути віднесена цілком тільки до них. Екологія – точна наука в тому розумінні, що вона використовує концепції, методи та прилади математики, хімії, фізики та інших природничих наук. Але водночас вона гуманітарна наука, оскільки на структуру і функції екосистем дуже впливає поведінка людини. Як інтегрована та природнича наука екологія великим успіхом може бути застосована до практичної діяльності людини, оскільки дозволяє розглядати ситуації, що складаються в реальному світі, майже завжди є властивими два аспекти природничий та соціальний” [11, 9]. На інтегруючу роль екології зазначено і в колективній праці українських учених філософів, де зазначається, що сучасна екологія торкається таких фундаментальних аспектів існування людства і торкається їх у такому ступені, що примушує дослідників розглядати її як постійну проблему з єдиною методологічною орієнтацією доволі сильно зазначеними тенденціями до синтезу усього різноманіття знань про природу навіть залученню основних законів суспільного розвитку [6, 6]. І далі автори наголошують на такій особливості екології, яка полягає у її постійній спрямованості у майбутнє, глибоко прогностичному характері.

В методологічному аспекті вбачається можливість побудови єдиної екологічної науки [17, 82-85]. Створення такої науки дозволить систематизувати всі екологічні знання і сформулювати так звану «екологічну картину світу». Екологічний підхід – це загальнонауковий підхід і він не може бути монополією з окремих наук. За вікову історію екології обґрунтувала такі фундаментальні уявлення, як екологічна система, лімітуючі фактори, динаміка популяцій, розвиток і еволюція, екосистеми і деякі інші. Уявлення про екологічну систему і детермінуючі чинники її розвитку мало плідне методологічне значення в науці цілому [2, 10].

Серед природничих наук екологія вперше увібрала в свій зміст такі поняття як рушійні сили змін у довкіллі, необхідність переходу людства до стійкого розвитку, збільшення населення на землі, розширення виробництва в поєднанні із специфікою традиційних норм споживання, посилення тиску на екосистеми, відповідальність кожної людини за використання енергії, товарів, накопичення відходів, забезпечення освіти з питань розвитку і збереження навколишнього середовища, а головне, забезпечення стратегії стійкого розвитку, спрямованої на досягнення гармонії у відношеннях між людиною, суспільством і природою. Таким чином можна стверджувати, що екологія відрізняється від наук класичного типу тим, що вона сама вже стає „нормативним природознавством”, через те, що несе відповідальність не тільки за правдивість результатів, але й за їх застосування.

Таким чином інтегративний характер та безпрецедентна складність екологічних проблем перетворили екологію із суто біологічної дисципліни на галузь наукового знання. Тобто можна стверджувати, що у наш час, екологія склалася у розвинену галузь науки і практики яка вивчає кризові явища у навколишньому середовищі, аналізом їх виникнення і розробляє можливі шляхи їх усунення.

Предметне коло питань, які охоплює сучасна екологія можна, як вважають вчені, умовно розділити на три специфічні сфери: екологію, як фундаментальний і різноплановий напрямок дослідження, екологію як громадський рух та екологію як навчальну дисципліну [7].

На наш погляд, більш конкретизованим, всеохоплюючим і визначальним щодо предмету, питань, яких торкається екологія, відповідає таке тлумачення:

1) екологія – одна з біологічних наук, що вивчає живі системи в їх взаємодії з довколишнім середовищем існування;

2) екологія – комплексна наука, яка синтезує дані природничих і суспільних наук про природу і взаємодію її та суспільства;

3) екологія – особливий, загальнонауковий підхід щодо дослідження проблем взаємодії організмів, біосистем і середовища (екологічний підхід);

4) екологія – сукупність наукових і практичних проблем взаємовідносин людини і природи (екологічні проблеми) [12, 135].

Означення вище предметне поле екології відбиває обставину, з якою необхідно стосуватися, яка є впливовою, і в де-якому розумінні, визначальною – те, що екологія як окрема дисципліна є специфічним, неоднозначним і надзвичайно складним предметом для дослідження в освітянський процес.

Проведені дослідження свідчать, що більшість змін у свідомості сучасників, в сфері світогляду, ідеології, науки, культури відбуваються саме під безпосереднім впливом екологічних ідей.

Українські вчені філософи М. Кисельов і Ф. Канак у своїй монографії „Національне буття серед екологічних реалій” акцентують увагу на тому, що „широкий методологічний, світоглядний і загалом соціокультурний резонанс від усього, що стосується екології, робить її надзвичайно філософською. Саме філософсько-світоглядний рівень аналізу екологічної проблематики здатний звести роз’єднаний конкретно-екологічний матеріал в єдину систему, надати навчальним програмам з екології визначеності і концептуальності” [7, 14].

У контексті нашого дослідження особливо важливою позицією є твердження авторів про те, що загалом екологія стає важливим епістемологічним чинником сучасного наукового дослідження і необхідним компонентом становлення нової системи освіти нашого сучасника.

Як узагальнення вищеозначеного можна навести таке тлумачення – розуміння сутності екологічної проблеми має основоположне методологічне значення для її осмислення і вирішення. Нині в літературі зустрічається „вужьке” і „розширене” трактування екологічної проблеми. Вужьке трактування охоплює лише питання, пов’язані із забрудненням навколишнього середовища, а розширене трактування вбирає усю проблематику взаємодії людини і природи, від походження всесвіту, життя, людини до сенсу людського буття. Зрозуміло, що обидві точки зору є крайніми, а істинна позиція, у даному випадку не може бути компромісною і повинна спиратися на певні об’єктивні критерії [1, 9-10].

Практикою доведено, що пізнання об’єктивних закономірностей розвитку природи відбувається у процесі освітньої діяльності. Тому, саме екологічна проблема є одним із факторів посилення уваги до питань освіти в цілому і до проблеми екологічної освіти, зокрема.

Нині в усьому світі йдуть реформи освітньої системи. Освіта по суті є вторинною по відношенню до науки, релігії, філософії, які створюють і описують картину світу. Нова картина світу, що викликана появою глобальних проблем, з неминучістю свідчить про необхідність нової освіти. Цю нову освіту, по праву можна назвати екологічною [9, 39]. Зміна поведінкових норм людини залежатиме від змісту екологічної освіти і виховання.

В умовах розв’язання сучасних проблем державотворення, демократизації, розвитку і удосконалення життя в Україні, освіту визначають як пріоритетну сферу життя.

Сьогодні основні риси освіти як соціального інституту відображають його зростаючу роль у житті суспільства, його можливості в значно більшій мірі, ніж раніше ініціювати розвиток соціуму.

По-перше, освіта сьогодні все більше проникає у всі сфери життєдіяльності суспільства: матеріально-технічну, соціальну, політичну, духовну, стає невід'ємною частиною функціонування розвитку цих сфер.

По-друге, в освіту постійно включена більша частина людей в суспільстві [14, 29-30].
Зазначене положення повністю поширюється на екологічну освіту.

В науково-педагогічній літературі екологічну освіту і виховання прийнято розуміти як психолого-педагогічний процес впливу на людину з метою формування в неї знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної соціальної позиції в галузі охорони довкілля, раціонального природокористування і відтворення природних ресурсів. А провідною метою екологічної освіти є формування особистості з екоцентричним типом екологічної свідомості.

Таким чином, екологічна освіта і виховання включають:

- засвоєння і розвиток природничо-наукових і технічних знань про взаємодію суспільства і природи;
- формування ціннісного ставлення до світу людей і природи;
- розвиток потреби спілкування з природою, прояв активного до неї ставлення [5, 45].

У відповідності з наведеними визначеннями, екологічна освіта повинна вирішувати три завдання:

1) Формування адекватних екологічних уявлень, тобто уявлень про взаємозв'язки в системі „людина-природа”. Така система уявлень дозволяє особистості усвідомлювати що і як відбувається у світі природи між людиною і природою, як треба діяти з точки зору екологічної доцільності.

2) Формування ставлення до природи. Факт наявності екологічних знань не гарантує екологічно доцільної поведінки особистості, для цього необхідно саме відповідне ставлення до природи. Воно визначає характер цілей взаємодії з природою, його мотивів, тобто стимулює до екологічно доцільної поведінки.

3) Формування системи вмінь, навичок і стратегій взаємодії з природою. Адже для екологічно доцільної поведінки необхідно вміти так поводитися: і усвідомлень, і намагання може бути недостатньо, якщо особистість не зможе їх реалізувати в системі своїх дій [4, 23-24].

Основні принципи екологічної освіти: всезагальність і безперервність, комплексність і цілісність, різноманітність і регіональність, системність і якість, міждисциплінарність, єдність локально-патріотичного і інтернаціонального, глобальність, особиста участь [3, 28].

Слід зазначити, що екологічна освіта – це не частина освіти, а новий зміст і мета сучасного освітнього процесу – унікального засобу збереження і розвитку людини і продовження людської цивілізації. це процес, який перебуває у постійному розвитку і є результатом переорієнтації і узгодження різних дисциплін.

Розрізняють екологічну освіту і екологізацію системи освіти. У загальному розумінні вони взаємопов'язані, але характеризують, в певному відношенні, різні явища і кожній з них притаманне специфічне.

Екологічна освіта – це безпосереднє засвоєння і розвиток знань про взаємодію суспільства і природи; вона має два основних виміри: сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, що забезпечують і уможливають її існування, другий – теоретична галузь професійних знань щодо загальних закономірностей існування природних і антропогенних систем.

Екологізація системи освіти обумовлена суспільними потребами, вона ставить завдання надати системі освіти екологічного спрямування, яке полягає у посиленні еколого-світоглядних орієнтацій освіти, насиченні предметів питаннями екології, включення до змісту освіти результатів тих наукових досліджень, які пов'язані з регіонально-галузевою спеціалізацією, а також підготовці екологічно грамотних спеціалістів різного профілю.

Важливим наслідком екологізації науки є зміщення акцентів багатьох традиційних наук на власне екологічну проблематику [8, 286].

Екологізація концентрує у собі поняття виховання людства, яке розуміє закони розвитку та існування природного середовища, відповідального за завдання будь-яких збитків довкіллю [13].

У сучасній педагогічній літературі, як у зарубіжній так і вітчизняній визначено, що в галузі навколишнього середовища є перманентним процесом, який охоплює людей того віку на всіх ступенях формальної і неформальної освіти. Вона готує людей до життя, дає їм розуміти основні проблеми навколишнього середовища і дає навички та засоби, необхідні для того, щоб освіта могла відігравати певну роль у поліпшенні умов життя людини і збереженні довкілля [9, 27]. Екологічна освіта і виховання – невід’ємні складові процесу формування особистості у ХХІ столітті, тому, що збереження і відновлення навколишнього середовища стають дедалі більш суттєвими критеріями виживання людства.

Фундаментом і головним чинником для усвідомлення проблем розвитку і раціонального використання природного середовища є базова екологічна освіта, яка містить екологічні знання про довкілля, нові педагогічні технології, нові норми поведінки. Екологічні знання не тільки пояснюють і висвітлюють невідомі аспекти дійсності, але й спонукають виконувати предписувальні функції по відношенню до людської діяльності.

Перебудова світогляду, формування принципів гуманного природокористування справа не проста і довготривала. Пояснити це можна тим, що сучасна людина генетично успадкувала статут господаря природи, господаря і підкорювача, по-перше, а по-друге, декілька поколінь наших предків були відлучені від досягнень світової суспільної і наукової думки, від праць видатних філософів і релігійних діячів, які усвідомлювали і попереджали про неминучість екологічної кризи у подальшому існуючому ставленні до природи. Поза системою освіти опинилися ідеї і відкриття не тільки зарубіжних, а й вітчизняних вчених. Сучасне покоління українців має можливість розширити свій кругозір завдяки виявленню щодо суті глобальних проблем та філософського розуміння картини сучасного світу, завдяки праці Дж.А. Тойнбі, Л. Гумільова, Тейяра де Шардена, П. Тутківського, В. Антоновича, М. Вернадського та інших вчених, які раніше були недоступними для широкого загалу.

Безперечним є те, що екологічна освіта повинна посісти ключове місце у структурі освіти, стати пріоритетністю серед факторів її розвитку, але нині мають місце твердження окремих фахівців, що зараз немає остаточної думки щодо місця, ролі та змісту екологічної освіти.

Намагання посилити роль екологічної освіти і виховання в професійних навчальних закладах мали місце ще за часів СРСР. Так, у рішенні колегії Держпрофосу СРСР від 14.04.83 р. відзначалося, що в більшості програм із спеціальних предметів і виробничого навчання неповно розкриті питання охорони навколишнього середовища на виробництві та в галузях народного господарства. Мало друкується навчальних посібників, методичних рекомендацій, випускається кінофільмів про охорону природи і раціональне використання природних ресурсів. У тому ж році було здійснено коригування програм з предметів професійно-технічного циклу (до них включено спеціальний розділ з охорони навколишнього середовища, на вивчення якого відводилося 2-4 години).

У 1985 році Держпрофос розробив додаткові заходи щодо подальшого удосконалення екологічної і природоохоронної освіти учнів професійно-технічних училищ, які передбачали: активізацію практичної діяльності учнів з упорядкування зелених зон міст і селищ, охорони водних річок та водойм, створення полезахисних лісових смуг, удосконалення форм і методів пропаганди природоохоронних знань через бібліотеки училищ, організацію виставок, експедицій тощо.

На консультативній нараді ЮНЕСКО-ЮНЕП з питань освіти в галузі охорони навколишнього середовища (березень 1986 року, Сінгапур) було підкреслено важливість екологічної і природоохоронної підготовки середнього технічного персоналу у професійно-технічних училищах, рекомендовано удосконалити підготовку учнів профтехучилищ через систему формальної і неформальної освіти, формувати у них високу культуру праці, усвідомлення екологічних наслідків своєї виробничої діяльності, виховувати вміння спостерігати і оцінювати ближні і віддалені наслідки цієї діяльності, здійснювати контроль за станом середовища та своєю діяльністю.

В одній із державних постанов від 7 січня 1988 року, зазначалося, що „...Успішно розв’язувати завдання поліпшення всієї справи охорони природи можна лише за умови різкого піднесення екологічної культури і знань”. Пізніше було прийнято постанову ЦК КПУ

і Ради Міністрів УРСР за № 357, відповідно до якої необхідно було посилити екологічну освіту учнівської та студентської молоді, передбачивши для цього випуск необхідних підручників, організувати проведення лекційних і практичних занять з охорони навколишнього середовища.

Але, як правило, ці рішення і постанови залишалися лише на папері. Для професійної школи не було розроблено спеціальних програм, спецкурсів, підручників, які б на практиці дозволили започаткувати екологізацію навчального процесу.

Наприкінці 80-х років дещо зростає обсяг екологічних питань у програмах з окремих предметів, наприклад, в ряді училищ на вивчення теми „Охорона навколишнього середовища” вже відводилося 10-15 годин (замість 2-4), окрім загальних природоохоронних питань в програму включають питання еколого-економічного змісту, з’являються авторські програми інтегрованих курсів. Але відсутність базових знань учнів, недодержання принципів цілісності не сприяло створенню системи екологічної освіти, необхідної для формування екологічної свідомості, не передбачало розвиток навичок і умінь щодо прийняття природоохоронних рішень в практичній діяльності та не надавало підстав для ґрунтовного усвідомлення взаємодії системи „природа-людина-суспільство” як чинника, що є важливим для розвитку екологічного мислення.

Дуже показовим у цьому контексті є аналіз проведений науковцями щодо розподілу годин на вивчення окремих предметів. У відповідності з інструкцією Міністерства освіти України „Про розподіл навчальних тем з біології та хімії в ПТУ”, на навчання хімії відводиться від 80 до 120 годин на рік, тоді як на загальну біологію – всього 50 годин.

Ще показовішою є ситуація, коли порівняти години, відведені для вивчення, наприклад, органічної хімії та основ екології. Мабуть, нині важко знайти людину, яка б засумнівалася у, принаймні, рівноцінності обох наук. І все-таки курс органічної хімії займає від 50 до 66 годин, а „Основи екології” – 5 годин. І виникає запитання: чому, скажімо, учень середнього професійного закладу має вивчати тему „Спирти й феноли” 5 годин, а тему „Природа й здоров’я людини” – 1 годину? Чому заглиблюватись у суть ненасичених вуглеводів учні мають протягом 6 годин, а осягати проблеми еволюції біосфери вкупі з порушенням природних закономірностей внаслідок людини – 2 години [8, 500].

Нині ми можемо засвідчити наявність деяких позитивних зрушень в галузі екологічної освіти у професійній школі, провідним з яких є факт усвідомлення, що екологічна фахова некомпетентність людей набагато небезпечніша ніж технологічна. Розроблено програму і впроваджується у навчальний процес ПТНЗ вивчення курсу „Основи екології”, хоча на його вивчення передбачається обмежена кількість часу, але й він сильно варіює в училищах різних профілів і у такому змісті вивчається, як правило у ВПУ – вищих професійних училищах. У переважній більшості ПТНЗ нині вивчається інтегрований курс „Біологія, основи екології”, де загальний обсяг екологічних питань не відбиває реальних потреб сьогодення.

Ми вже зазначали, що екологічна освіта – це не просто складова освіти, а новий смисл і мета сучасного освітнього процесу – унікальний засіб збереження і розвитку людини і продовження людської цивілізації. Новий підхід до екологічної освіти вимагає насамперед розвитку екологічної свідомості, виховання нової особистості з екологічною світоглядною настановою. Екологічно обґрунтоване природокористування можливе лише за умов екологічної грамотності і лише у цьому випадку можуть бути зреалізовані можливості демократичного суспільства, й будуть передумови ефективно усувати причини, а не наслідки.

Таким чином, можна стверджувати, що провідною метою екологічної освіти нині є не просто усвідомлення новітніх науково-екологічних розробок і досягнень, а необхідність формування нового екологічного мислення, яке зможе здійснити синтез наукового знання та естетичного ставлення до навколишнього середовища, необхідність „навчити жити” сучасну громадськість в реаліях сьогодення.

Спеціалісти зазначають, що останніми роками накопичено великий обсяг конкретної інформації щодо руйнування і деградації довкілля. Щорічно у світі видається до 20 тисяч робіт присвячених проблемам екології, раціональному природокористуванню, безпечному

ткту суспільства. Проводяться масові заходи, національні і міжнародні симпозиуми, семінари, конференції, приймаються програми дій. Можна було би сподіватися, що у такий спосіб створюютьсястави для ліквідації екологічної неграмотності і передумови щодо розв'язання проблеми. Проте, як свідчить досвід, вона не розв'язується, а скоріше набуває загострення.

Єдність соціального й природного здавна є об'єктом пильної уваги з боку наук, що вивчають природу і людину. Для України ця екологічна і філософська проблема нині постала на практичній площині: як її перекласти на мову нашої української дійсності і повсякденних умов [16, 19].

Відсутність об'єктивної інформації і цілісного наукового і філософського розуміння сутності сучасного світу, сутності глобальних проблем і шляхів виходу цивілізації із кризового стану стримують реалізацію державної стратегії і становлення системи екологічної освіти в нашій країні. Екологічні дослідження і екологічна освіта повинні переджувати запити практики і забезпечувати розробку наукових підстав взаємовідносин між природою і суспільством.

Опрацювання філософських основ екологічної освіти, доцільно, на наш погляд, починати з використання надбань ментально зорганізованого досвіду українського народу, сучасного інноваційного педагогічного досвіду накопиченого у нашій країні і за кордоном. Такі підходи вже давно запровадили різні країни – Велика Британія, Німеччина, Ізраїль. Наприклад, у випускних класах Ізраїлю вивчення курсу навколишнього середовища загальним обсягом 220 годин здійснюється ще з 1993 року. Наведені приклади свідчать, що багато країн світу усвідомили роль і значення екологічної освіти в забезпеченні соціально – політичної та екологічної стабільності, національної безпеки держави. Нині її статус у цих країнах гарантується фінансуванням, діяльністю ефективної інфраструктури державних і громадських організацій. Так, у США у 1990 р. прийнято національний закон „Про освіту в галузі навколишнього середовища”, у якому визначені мета, політика, апарат управління і основні напрями змісту [15].

Аналіз і узагальнення наукових і науково-педагогічних джерел свідчить, що існуючі підходи до екологічної освіти можна визначити як: а) певну екологізацію системи навчання шляхом використання можливостей окремих навчальних предметів, б) створення інтегрованих курсів, де зконцентровано коло екологічних питань (наприклад, у ПТНЗ це «Біологія, основи екології»); в) факультативний метод, де вивчення базових питань екології відбувається на факультативних заняттях, які не включено в основний розклад і не вимагається обов'язкової присутності усіх учнів.

Названі підходи мають свої позитивні сторони, але проведене науково-педагогічне дослідження, дало змогу зробити висновок, що усі розглянуті заходи не спроможні забезпечити створення повноцінної системи неперервної екологічної освіти, зокрема в професійно-технічних закладах освіти.

Вважаємо абсолютно необхідним запровадження у навчальний процес ПТНЗ окремого курсу «Основи екології». Ми повністю поділяємо точку зору українського вченого-філософа В.В.Крисаченка, відповідно якої реформування екологічної освіти в школі має відбуватися шляхом введення екології до структури базового змісту, а у вищих навчальних закладах доцільно запровадити спеціальний іспит з екології і піднести його статус до ступеня державного [8, 510].

Реформування екологічної освіти у професійній школі, на наш погляд, має відбуватися у двох напрямках: 1) введення обов'язкового курсу екології з посиленням еколого-економічного і галузевого компонента у професійних навчальних закладах усіх рівнів і профілів обсягом не менше 50-70 годин, 2) обґрунтована екологізація змісту спеціальних предметів.

Необхідність переходу на нові науково-природничі засади усвідомлюється сьогодні науковцями, педагогами практиками, і суспільством у цілому. Однак перехід освіти до навчання молоді на принципах нової екологічної парадигми є завданням складним, але таким, яке вимагає термінового всебічного опрацювання багатьма фахівцями.

Література:

1. Бганба В.Р. Экология и мораль. – Сухуми: Алшара, 1991. – 85 с.
2. Бганба-Церера В.Р. Экологическая проблема: социально-философские основания и пути решения. – М.: РАУ, 1993. – 78 с.
3. Білявський Г.О. Падун М.М. Пріоритети й принципи екологічної освіти в Україні // Проблемы создания единой системы экологического образования и воспитания в Украине // Тез. докл. Ред. кол. Некос В.Е. (отв. ред.) и др. – Харьков, 1994, – С.26-28
4. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на Дону: Изд. «Феникс», 1996. – 480 с.
5. Экологическое образование школьников /Под ред. И.Д.Зверева, И.Т.Суравегиной. – М.: Педагогика, 1983. – 160с.
6. Интегрирующая функция экологии в современной науке : Сб. Науч. тр. АН УССР., К.: Наук. думка, 1987. – 125 с.
7. Кисельов М.М., Канак Ф.М. Національне буття серед екологічних реалій. – К.: Тандем, 2000. – 320 с.
8. Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку. – К.: „Знання України”, 2002. – 598 с.
9. Нінова Т.С. Підготовка майбутніх вчителів хімії до екологічної освіти і виховання учнів.: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2001. – 200с.
10. Ноосферогенез і гармонійний розвиток: В.Я.Шевчук, Г.О.Білявський та ін. – К.: Геопринт, 2002. – 127 с.
11. Одум Ю. Экология: В 2-х т. – М.: Мир, 1986. – Т.1. 328 с
12. Охрана ландшафтов: Толковый словарь. М.: Прогрес, 1982. – 271 с.
13. Падун М., Білявський Г. Єдиним виходом з екологічної кризи є ... // Освіта. – 1993. – 25 травня. – С. 12.
14. Подмазін С.І. Соціальні функції освіти. В зб. наук. праць Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. – К.: Вид. Центр КДЛУ, 2000, – 272 с.
15. Пустовіт Н.О. Концептуальні засади і стан екологічної освіти в Україні. – Матеріали виступів учасників міжнародної конференції та всеукраїнського екологічного ярмарку. – Черкаси, 2003, – 172 с.).
16. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Нав. посіб. / Ф.В. Вольвач та ін.; За ред. М.І. Дробнохода. – К.: МАУП, 2002. – 104 с.
17. Трусов Ю.П. О предмете и основных идеях экологии // Философские проблемы глобальной экологии / Редкол.: Е.Т.Фадеев (отв. Ред.) и др. – М.: Наука, 1983. – С. 79 – 92.